

УДК 369.04

Кудінова М.М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

Варук В.В.

*магістрант кафедри економіки та менеджменту
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF FINANCING SOCIAL PROTECTION OF POPULATION IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Розглянуто поняття «соціальний захист населення», подані основні принципи та елементи соціального захисту. Обґрунтовано основні джерела фінансування соціального захисту населення. Проведено аналіз структури фінансування соціального захисту населення і розробка пропозицій щодо забезпечення належного рівня життя громадян.

Ключові слова: соціальний захист, джерела соціального захисту, структура фінансування соціального захисту населення, зведений бюджет, державний бюджет, місцевий бюджет.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрено понятие «социальная защита населения», представлены его основные принципы и элементы. Обоснованы основные источники финансирования социальной защиты населения. Проведен анализ структуры финансирования социальной защиты населения, и разработаны предложения по обеспечению надлежащего уровня жизни граждан.

Ключевые слова: социальная защита, источники социальной защиты, структура финансирования социальной защиты населения, свденный бюджет, государственный бюджет, местный бюджет.

ANNOTATION

The article considers the concept of social protection, provides basic principles and elements of social protection. It grounds the basic sources of financing social protection. The paper presents the analysis of the structure of financing social protection and develops proposals to ensure adequate standard of living.

Keywords: social security, sources of social protection, structure of financing social protection, consolidated budget, state budget, local budget.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення є одним з найважливіших показників розвитку та функціонування держави у сучасному світі. Фінансування соціальних заходів є однією з головних статей витрат бюджету будь-якої країни, тому що будь-які трансформації спрямовані на формування соціально-орієнтованої економіки. Особливо гостро це питання постає в трансформаційних економіках, так як ще не встановлено стабільних структурних економічних пропорцій, і сфера фінансування соціальних видатків є найбільш нерегульованою. Але, не дивлячись на те, що протягом останніх років значно зросла увага до проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери і, як наслідок, з'явилася велика кількість науково-теоретичних розробок з даної проблематики, проблема пошуку джерел фінансування проєктів соціальної спрямованості не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В наукову розробку дослідження проблеми фінансування соціального захисту населення внесли такі вчені: Бендесюк О.О., Бубенко П.Т., Павлюк К.В., Ротару В.В., Снісаренко О.Б. та ін. В своїх роботах вони вивчали різні аспекти економічних проблем соціального захисту та управління ним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виявлення проблем фінансування соціального захисту населення і розробка пропозицій щодо забезпечення належного рівня життя громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення соціального захисту громадян зазвичай є одним з зобов'язань держави. Однак надання належного рівня державного фінансування соціальної політики протягом тривалого часу залишається суперечливим як у розвинутих країнах, так і в тих, що розвиваються. Ілюзії держави загального добробуту з максимальним рівнем державного забезпечення соціальних програм останнім часом замінюються прагматичною концепцією неспроможності навіть найбагатшого бюджету задовольнити всі соціальні проблеми без загрози виникнення кризових тенденцій в економіці. Проте забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту населення державі необхідно.

Соціальний захист – це система державних заходів щодо забезпечення належного матеріального та соціального становища громадян у разі виникнення несприятливих умов, а саме: повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України.

В Україні діяльність держави з приводу фінансування соціальної сфери має надзвичайно важливе значення для життя суспільства. Це зумовлено як різким падінням доходів переважної більшості населення під час кризових явищ в економіці, так і традиційною орієнтацією громадян на одержання соціальних послуг саме від держави. З огляду на це, час-

тину соціальних зобов'язань держави доцільно розглядати як певні орієнтири, які можуть бути повністю досягнуті лише за сприятливого стану економіки. Система соціального захисту ґрунтується на таких принципах, як загальність, доступність, різноманітність видів забезпечення, адекватність рівню розвитку економіки країни [1].

Основними елементами системи соціального захисту населення виступають [2, с. 234]:

1. соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні послуги тощо;

2. система державного управління соціальним захистом в Україні тільки формується і здійснюється за наступними принципами:

– визначення соціального захисту пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;

– законодавче визначення основних соціальних гарантій;

– загальнодоступність і гарантований рівень соціального забезпечення життєвих потреб громадян;

– визначення рівня гарантій на підставі соціальних нормативів;

– забезпечення непрацездатному населенню гідного рівня життя, відповідно до прожиткового мінімуму;

– відповідність основних засад соціального захисту рівню соціально-економічного розвитку держави.

Джерелами фінансування послуг соціального захисту та соціального забезпечення, відповідно до Бюджетного кодексу України, є державний та місцевий бюджети. До видатків соціального спрямування належать видатки на охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Відповідно до даних Держкомстату, видатки соціального спрямування зведеного бюджету на початку 2013 р. становили 325,8 млрд. грн., що більше аналогічного показника попереднього року на 26,9%. Частка видатків на соціально-культурну сферу в зведеному бюджеті становила в 2013 р. 64,4%, зокрема, частка видатків на освіту – 20,9%, охорону здоров'я – 12,2%, соціальний захист і соціальне забезпечення – 28,6%. В період 2011–2013 рр. частка

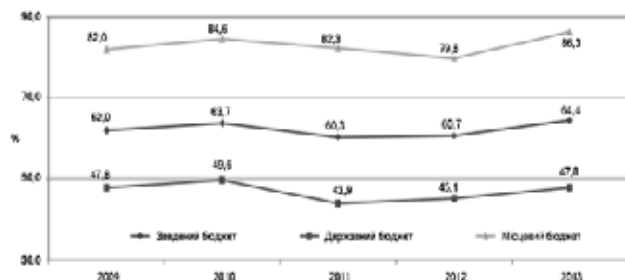

Рис. 1. Динаміка видатків соціального спрямування у структурі видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України за 2009–2013 рр. [3]

видатків зведеного бюджету соціального спрямування мала тенденцію до зростання (рис. 1) [3].

Частка видатків соціального спрямування в державному бюджеті склала 93,2% станом на 2013 р., що більше відповідного показника 2012 р. на 0,5 відсоткових пункти. В 2012 р. ця частка склала 92,7%, що менше відповідного показника 2011 р. на 1,1 відсоткових пункти (варто відмітити, що в 2007 р. відбулось різке падіння даного показника до позначки 40,6%, а в 2008 р. відбулось зростання до 45,3%, що пояснюється в основному суттєвим збільшенням виплат на покриття знецінених грошових заощаджень) [3; 4; 5; 6].

Місцеві бюджети спрямовують у соціально-культурну сферу значно більшу частку видатків, ніж державний бюджет. Це пояснюється структурою витрат місцевих бюджетів згідно з Бюджетним кодексом України. За 2012 р. ця частка видатків місцевих бюджетів зросла щодо показника попереднього року на 2,6 відсоткових пункти і склала 94,3% [4]. А за 2013 р. ця частка зменшилась щодо показника попереднього року на 1,2 відсоткових пункти і склала 93,1%, що є позитивним фактором [3].

За період 2009–2013 рр. простежується тенденція до збільшення видатків соціального спрямування як місцевого бюджету, так і зведеного й державного бюджетів. Але необхідно зазначити, що темп зростання видатків на соціальний захист державного бюджету був меншим, ніж темп зростання видатків на освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток в період 2006–2007 рр. (який перевищував 100%). В 2008 р. цей темп зростання був найвищим серед всіх видів видатків, що було спричинено, як уже зазначалось, суттєвим збільшенням виплат на покриття знецінених грошових заощаджень [5; 6].

Порівняно з показниками 2012 р. в 2013 р. спостерігалось зростання видатків державного бюджету в усіх галузях. Видатки соціального спрямування державного бюджету становили 287,6 млрд. грн., що більше за показник в 2012 р. на 16,4 млрд. грн., тобто збільшення відбулось на 6%. Така тенденція спостерігається впродовж останніх років, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення займають друге місце відразу після міжбюджетних трансфертів [3; 4].

Найбільше зростання видатків у номінальному вираженні в 2013 р. порівняно з 2012 р. відбулось за такими напрямками [3]: соціальний захист та соціальне забезпечення – на 13,3 млрд. грн. (або на 17,7%); загальнодержавні функції – на 6,1 млрд. грн. (або на 13,8%); охорона здоров'я – на 1,5 млрд. грн. (або на 13,4%).

Суттєве збільшення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення пояснюється зростанням видатків на виплату пенсій (збільшення за цією статтею становить 18,7 млрд. грн. (на 52,1%). Також мало вплив суттєве зрос-

тання видатків на покриття дефіциту Пенсійного фонду України (на 12,8 млрд. грн.) [7].

Отже, проаналізувавши динаміку видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення Державного бюджету України, необхідно зазначити той факт, що рівень соціального захисту населення залишається в певній мірі незадовільним та залежить від діяльності Пенсійного фонду, виплат по знецінених заощадженнях.

Таким чином, фінансування соціального захисту населення в Україні супроводжується низкою глибоких проблем та недоліків, які вимагають першочергового втручання. Вирішення проблем фінансування вимагає докорінного реформування соціальної політики, яка є найважливішою сферою діяльності будь-якої країни.

В сучасних умовах проблема соціального захисту повинна вирішуватися шляхом трансформації політики доходів населення, а не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів. Від політики встановлення системи державного захисту необхідно поступово переходити до політики, спрямованої на зростання індивідуальних доходів населення, щоб кожна працююча людина могла за рахунок власних коштів забезпечити себе необхідними соціальними послугами.

Також виділяють проблеми, які впливають на ефективність фінансування соціальної сфери, а саме невисокий рівень фінансування соціальної сфери та неефективне управління соціальними процесами в суспільстві певною мірою пов'язані з впливом декількох макроекономічних факторів:

- 1) відсутність удосконаленої законодавчої бази;
- 2) затягування процесу розробки соціальних стандартів;
- 3) залежність бюджетних ресурсів від світових економічних параметрів;
- 4) другорядне ставлення держави до розвитку соціальної сфери [8].

Проблема організації фінансування соціальної сфери також полягає у недостатності власних коштів місцевих бюджетів. Видатки на соціальні потреби не повинні бути видатками місцевого значення, оскільки місцеві органи не можуть впливати на рішення про їх надання чи ненадання. Нині у видатках місцевих бюджетів більше половини з них спрямовуються на виконання державних функцій. При цьому місцеві бюджети не отримують кошти, необхідні для утримання об'єктів соціальної інфраструктури [8].

Крім того, чинне законодавство встановлює значно більше різноманітних видів пільг, соціальних виплат та соціальних послуг, ніж це передбачено Конституцією України чи міжнародно-правовими зобов'язаннями України. Не маючи необхідних ресурсів, держава бере на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, які часто не дають жодного соціального чи економічного

ефекту, окрім встановлення привілеїв для представників певних професій або окремих соціальних груп.

З метою вирішення означених проблем та досягнення в Україні європейських стандартів життя необхідно здійснити низку заходів щодо підвищення ефективності послуг соціальної сфери. Основними напрямками удосконалення мають стати:

- розробка і впровадження моделей створення міжрегіональних соціальних проектів та їх фінансового забезпечення та суттєве розширення програм;
- введення спеціального заходу співфінансування соціальних витрат, мета якого полягає у стимулюванні регіонів підтримувати певний рівень фінансування найбільш значимих витрат;
- розробка методології удосконалення нормативів соціальних видатків, які повинні враховувати регіональну і місцеву специфіку розвитку.
- визначення параметрів соціального стандарту на основі прожиткового мінімуму для дотаційних регіонів [9].

Крім того, необхідно проводити реформування безпосередньо соціальної сфери та підсистем, які її забезпечують, а саме:

- необхідно розробити систему контролю, яка б забезпечувала цільове надходження коштів, які спрямовують на освіту чи охорону здоров'я;
- поступово забезпечити зростання заробітної плати працівникам соціальної сфери, тим самим мотивуючи їх до вдосконалення та ефективності надання ними певного роду послуг;
- затвердити на законодавчому рівні соціальних стандартів, що реалізуються на території всієї країни;
- побудувати міжбюджетні відносини відповідно до реальної вартості виконання соціальних функцій, що розраховується на базі соціальних стандартів;
- перейняти позитивний зарубіжний досвід фінансування та підтримки соціальної сфери західноєвропейських країн.

Висновок. Зі змінами в економіці в Україні відбувається становлення і розвиток системи соціального захисту населення та забезпечення соціальних гарантій. Але водночас у фінансуванні соціальної сфери виявляються риси її недосконалості та невідповідності сучасним потребам людей.

Оскільки соціальна політика повинна відповідати загальній стратегії соціально-економічних перетворень, при її розробці слід виходити і з наявності низки загроз, які впливають із сучасного соціально-демографічного становища України. Серед таких загроз: погіршення демографічної ситуації і стану генофонду; падіння життєвого рівня значної частини населення, посилення майнового розшарування суспільства; зростання розриву між реальною вартістю

робочої сили та джерелами її відшкодування; низькі платоспроможний попит населення та рівень споживання; значне та тривале безробіття; звуження прошарку населення з середніми доходами як потенційної опори соціально-економічної стабільності в країні; соціальна незахищеність непрацевдатних та пенсіонерів, занепад установ соціальної сфери, обмеження доступу до системи охорони здоров'я, освіти та культури, погіршення на цій основі фізичного та духовного здоров'я особи, сім'ї, суспільства; некерований вплив за межі держави інтелектуальних та трудових ресурсів.

Таким чином, вирішення проблем фінансування соціального захисту в Україні необхідно здійснювати у комплексі з реформуванням системи соціального захисту населення в цілому, що надасть змогу зменшити фінансовий тягар держави та підвищити життєвий рівень населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бендесюк О.О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки / О.О. Бендесюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/615/2/TNTUB_2013_v26_No1-O_Bendasyuk-State_of_the_Social_Welfare_in_123.pdf.
2. Василик О.Д. Бюджетна система України / О.Д. Василик, К.В. Павлюк – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 355 с.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV__II_2013_Monitoring_ukr.pdf.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter%202012/KV_IV_2012_Monitoring_ukr.pdf.
5. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quarter%202008/KV_IV_2008_Monitoring_ukr.pdf.
6. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/%20Monitor%20Quarter%202007/2007_4_Quarter_ukr.pdf.
7. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
8. Меленюк В.О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В.О. Меленюк // Держава та регіони. – Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 126–132.
9. Карпенко А.І. Проблеми організації фінансування соціальної сфери в Україні / А.І. Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/karpenko-ai-problemi-organizatsiyi-finansuvannya-sotsialnoyi-sferi-v-ukrayini.html.pdf>.
10. Смирнов С.О. Тенденції розвитку процесу фінансування соціальної сфери в умовах підвищення самостійності регіонів / С.О. Смирнов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.uabs.edu.ua/library/Visnik/Numbers/1_26_2011/26.2.01.pdf.
11. Стойка А. Фінансування соціальної сфери / А. Стойка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(5\)/10_savdsd.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(5)/10_savdsd.pdf).